

Életképesség és mérhetőkonyság az EU agrárrendszerében

Fürjész István

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum,
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar,
Vállalatgazdaságtani Tanszék, Debrecen
furjeszi@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a dolgozatban a szerző az Európai Unió által üzemeltetett Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat intézményi hátterének az adatbázis értelmezése szempontjából legmeghatározóbb sajátosságait vizsgálja fel. A tanulmány az intézményi háttér kialakulásában szerepet játszó tényezők között külön hangsúlyt fektet az adatbázis jogszabályi kereteit adó európai uniós és magyar – tagországi – joganyagok áttekintésére annak érdekében, hogy az eredeti angol nyelvű szövegek értelmezése révén nyújtson tájékoztatást az adatbázis potenciális felhasználói számára. Külön figyelmet szentel a szerző az adatbázis vállalatgazdaságtani célú felhasználása során jelentkező definíciós problémák tisztázásának is akkor, amikor a FADN információs rendszerének egyes elemeit a konvencionális magyar üzemszemlélet és költségstruktúra keretei között próbálja értelmezni. Az adatbázis áttekinthetőségének javítása érdekében a mezőgazdasági vállalatok ökonomiai méretének kérdésköre kerül áttekintésre. A szerző elsősorban az Európai Unió által a vállalati ökonomiai méretkategóriák képzésére használt Standard Fedezeti Hozzájárulás mutatójának értelmezésére törekszik akkor, amikor megkísérel elhelyezni az Unió által használt költségkategóriákat a hazai gyakorlat költségmátrixában. Végül a szerző a FADN adatbázisban rejlő lehetőségekre kívánja felhívni a figyelmet akkor, amikor a saját kutatási területéhez kapcsolódóan villantja fel az Európai Unió Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózatban rejlő lehetőségeket.

Kulcsszavak: FADN, standard fedezeti hozzájárulás, méretgazdaságosság, jövedelmezőség, költségstruktúra

SUMMARY

With this study, the author intends to draw up the main characteristics of the institutional background of the Farm Accountancy Data Network, operated by the European Union. Among the factors that contribute to the formation of the institutional background of the FADN database, special emphasis is laid on the Commission and member state level legal framework, in order to provide potential Hungarian users of the database with authentic and substantial information. Also, much attention is paid to definitional misunderstandings which cause, or might cause the farm business management type utilization of the database to be imperfect. As for this goal, some of the elements of the FADN information structure are investigated in a conventional Hungarian cost structure. In order to facilitate an easier understanding of the database, the different relations of economic size classes are also reviewed in this study. The author of this study is – in the first place – trying to analyze the meaning of Standard Gross Margin, the index used in the FADN structure to categorize farms, by localizing the position of the different cost constituents of SGM in a conventional Hungarian cost matrix. Last, but not least, the author is trying to draw all researcher's attention on the possibilities, hidden in the FADN database by introducing some analyses from his own field of interest based on FADN information.

Keywords: FADN, standard gross margin, economies of scale, profitability, cost structure

BEVEZETÉS

Magyarország Európai Unió csatlakozásával az agrár-ökonómiai témájú kutatások új fejezete nyílik meg a szakterület iránt érdeklődők számára. A Nyugat-Európában már évtizedekkel ezelőtt kialakult, komoly nyilvántartási rendszerek vizsgálata során ma már nem lehet elégséges célja a kutatásoknak a hazai és a nyugat-európai állapotok összehasonlítása (és a legtöbbször negatív hangvételű konklúzió megfogalmazása), ehelyett a lehetséges illeszkedési pontok feltárására, az összehangolás módszereinek kidolgozására van szükség. Amihez képest korábban előszeretettel mértük gazdasági teljesítményünket, annak ma mi is részét képezzük, napi aktualitássá váltak azok a támogatási rendszerek, amelyek hatásvizsgálatát külső szemlélőként korábban jellemzően azért végeztük, hogy általa saját gazdasági pozícióink elmaradottságát érzékeltessük.

Mindazonáltal, a hazai gyakorlat – amely sem nem rosszabb, sem nem kezdetlegesebb a nyugat-európainál – összeegyeztetése az EU-15-ben alkalmazott eljárásokkal az esetek egy jelentős részében egyaránt próbára teszi a hazai agrárszakember gárda és a mezőgazdasági termelők kör alkalmazkodóképességét. Ilyen, nagy jelentőséggel bíró, csak konstruktív alapállásból vizsgálható adatbázis a Nyugat-Európában már csaknem 40 éve, 1965 óta működő Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat (MSzIH) – angol nevén Farm Accountancy Data Network (FADN) – is.

A MEZŐGAZDASÁGI SZÁMVITELI INFORMÁCIÓS HÁLÓZAT LÉTREJÖTTE, CÉLKITŰZÉSEI, MŰKÖDÉSE

Az Információs Hálózat létrehozása

A Hálózat az 1965. június 15-i keltezésű 79/65 számú Bizottsági Határozat eredményeként jött létre, mára csaknem 65.000 gazdaság adatait gyűjti rendszerezett formában. Az összesen tizenhét alkalommal, ebből négy alkalommal már az új évezredben, legutóbb pedig éppen az újonnan csatlakozó országok kapcsán módosított illetve kiegészített határozat 12 oldal terjedelemben rögzíti a FADN adatbázis működési kereteit. Az adatbázis kialakításának jogi háttere természetesen nem korlátozódik egyetlen határozatra, a természetes fejlődés, az egyre bonyolultabb metodika hatására a döntések megalapozásához szükséges információk egyre összetettebbé váltak, ami a terület egyre kifinomultabb leszábozását tette szükségessé. E

gondolat mentén született határozatok például a 118/66 számú, majd az ezt hatályon kívül helyező 2237/77 számú Bizottsági Határozatok, amelyek elsősorban a gazdaságokban végzett adatgyűjtés módszertani kérdéseinek szabályozása tekintetében hoztak előrelépést. Ismeretesek ugyanakkor operatív kérdéseket – itt például a Bizottság által a tagországok által helyesen kitöltve beszolgáltatott adatlapok után járó díj nagyságát – rögzítő határozatok is, 113/2003, vagy – az előbbi hatályon kívül helyezve – 134/2004 szám alatt.

A tagországok jogrendszerébe beépülő Közösségi szabályozás egyik kitűnő példája lehet a 13/2004. (I. 31.), a számviteli-üzemgazdasági adatok gyűjtésére szolgáló mezőgazdasági testületi információs rendszerről szóló FVM rendelet, amely az ún. Irányító Bizottság alakításának körülményeit tisztázza, illetve rendelkezik a Kapcsolattartó Irodáról (liaison agency), amelynek szerepét Magyarországon az Agrárgazdasági Kutató Intézet tölti be. A rendelet értelmében az AKII, mint kapcsolattartó iroda gondoskodik a FADN rendszert létrehozó 79/65 számú rendelet Magyarországi végrehajtásáról, „valamint a Bizottság iránymutatásai alapján ellátja a testületi információs rendszer működtetésével és fejlesztésével kapcsolatos feladatokat, fenntartja és elsődlegesen hasznosítja a testületi rendszer adatbázisát. Az FVM felkérésére rendszeres és eseti információszolgáltatást teljesít, valamint más felhasználók – elsősorban felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek – statisztikai jellegű adatigényeinek is eleget tehet”.

További magyar joganyag a 146/2004. (IX. 30.) FVM rendelet, amely az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokkal összefüggésben a testületi rendszer keretében kialakított standard fedezeti hozzájárulás értékek alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket tisztázza.

A Hálózat célkitűzései

A Hálózat alapító okiratának is tekinthető 1965. évi Határozat első cikkely első pontja értelmében az Információs Hálózatot elsődlegesen abból a célból hozták létre, hogy a Közös Agrárpolitika (KAP) működtetéséhez szükséges döntések információigényét kielégítsék. Ezzel a szereppel összefüggésben a rendszernek információkat kell szolgáltatnia a mezőgazdasági vállalkozások jövedelméről, valamint vagyoni és pénzügyi helyzetéről, piaci intézkedéseket, támogatásokat, adóintézkedéseket, kvótákat, árgaranciákat kell igazolnia, illetve stratégiai célként a piaci agrárstruktúrák fejlesztésével, az agrárpiacok szabályozásával foglalkozó döntéshozók számára kell adatokat szolgáltatnia. Az első cikkely harmadik pontja értelmében az információk elsődleges címzettjei közé az Európai Bizottság és az Európai Parlament tartoznak, ahol különösképpen a mezőgazdasági termelés árviszonyainak feltérképezése során lehet szükség – a határozatot alkotók álláspontja szerint – az adatbázis ismeretére. Tagországi szinten az adatbázis az országos és

regionális szintű agrár-irányítási rendszer döntéseit támogathatja.

A FADN működése

A hivatkozott határozat 22. cikkelye értelmében az adatbázis kialakítását és működtetését vegyes finanszírozási konstrukcióban valósítják meg. A számviteli adatok gyűjtését közvetlenül végző könyvelői hálózat díjazását, a rendszert kiszolgáló informatikai hálózat működtetését, vagy a FADN működésének ellenőrzésére közösségi szinten létrehozott Bizottságot kiszolgáló titkárság működtetését a Közösség költségvetéséből elkülönített pénzeszegekből oldják meg.

Ugyanakkor például a tagállami és regionális szinten működő Bizottságok működésének költségei az egyes tagállamok költségvetését terhelik. A felmérésben részt vevő gazdaságok adatszolgáltatása folyamatos, önkéntes, titkos és ellenőrizhető. Adatot az a mezőgazdasági üzem szolgáltat, amelynek ökonómiai mérete eléri, illetve meghaladja az adott országra meghatározott ökonómiai életképesség értékét (1. táblázat), amelynek vezetője képes és hajlandó adatokat gyűjteni, illetve átadni a Közösség számára, valamint amely jellegénél fogva reprezentatív, jól jellemzi a képviselt sokaságot.

1. táblázat

Az életképesnek tekintett ökonómiai méret küszöbértékei az Európai Unió egyes tagországaiban

	EUME(1)
Belgium	16
Dánia	8
Németország	8
Görögország	2
Spanyolország	2
Franciaország	8
Írország	2
Olaszország	4
Luxemburg	8
Hollandia	16
Ausztria	8
Portugália	2
Finnország	8
Svédország	8
Észak-Írország	8
Egyesült Királyság	16
Magyarország	2
Lettország	2
Litvánia	2
Észtország	2
Cseh Köztársaság	4
Lengyelország	2
Szlovákia	6
Szlovénia	2
Málta	8
Ciprus	1

Table 1: Economic size thresholds for farmer holdings in terms of viability and FADN availability in EU member states European scale unit(1)

Az adatbázis számviteli adatait kezelő valamennyi résztvevő felelősséggel tartozik az általa kezelt adatok titkosságáért. Külön kitétele a citált Határozatnak az is, hogy az adatbázis semmilyen körülmények között nem használható „adóügyi célra”. Ez az intézkedés nyilvánvalóan a résztvevő üzemek bizalmát igyekszik erősíteni. A résztvevő – ún. „returning” (adatszolgáltató) – üzemek számát a Határozat 105.000-ben maximálja, ma a résztvevő 65.000 körüli üzem összesen 4,3 millió farmot reprezentál, amelyek az Európai Unióban belül az összes megművelhető terület 90%-án gazdálkodnak (Kovács és Keszthelyi, 1999).

A FADN ADATBÁZIS GAZDASÁGI MÉRETEKRE VONATKOZÓ SZEMLELETÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

A vállalati méretek meghatározásáról általában

A vállalatok méretének meghatározása annak ellenére az egyik legnagyobb figyelmet kapott kutatási téma az agrárgazdaságtan területén, hogy egy adott gazdaság méretének megállapításával kapcsolatban gyakran olyan problémák kerülnek felszínre, amelyek rendkívüli módon megnehezítik, sőt, gyakran ellehetetlenítik az ilyen irányú vizsgálódásokat. A következőkben néhány ilyen, a vállalat (üzem, farm, gazdaság) méretének meghatározásával összefüggő problémát tekintek át:

- A farmnagyságot általában vagy inputmutatóval (területnagysággal, a munkaerő számával, az állatállomány számával), vagy outputmutatóval (árbevétellel, nyereséggel), illetve a kettő valamilyen kombinációjával (egy hektárra/egy munkaerőre jutó árbevétellel) mérhetjük. Nehéz lenne azonban meghatározni, hogy melyik mérce a legjobb. Az inputmutatók közül a rendelkezésre álló földterület nagysága nem mond semmit annak minőségi jellemzőiről, de a munkaerő száma sem kevésbé problematikus mutató, hiszen például a családi és a bér munka sem értékben, sem minőségben nem egyenértékűek egymással.
- Az outputmutatók alkalmazása szintén nem problémamentes, hiszen azok évről évre jelentősen ingadozhatnak a mezőgazdaságban.
- A mutatók közötti választás legtöbbször kizárólag gyakorlati okokra vezet vissza (a rendelkezésre álló adatoktól, illetve azok hozzáférhetőségétől függ) és kevésbé ésszerűségi megfontolásokon alapul.

A FADN vállalati méret szemlélete

A FADN adatbázis a vállalati méretek az ökonomiai értelemben vett üzemméret meghatározása révén, az ún. standard fedezeti hozzájárulás (SFH, angol nevén: Standard Gross Margin – SGM) alapján állapítja meg, amely tulajdonképpen nem más, mint az üzem potenciális bruttó hozzáadott érték termelő képessége („potential gross added value”). A tagállamok minden régiójukban, minden növényi és állati termékre meghatározzák a területegységre, vagy egy állatra vonatkoztatott SFH értékeket, amelyet az üzemekből gyűjtött adatokra támaszkodó kalkuláció alapján határoznak meg.

A termelési kapacitástól független, nem befolyásolható tényezőket – az időjárás, valamint az input/output árak módosulásai miatt keletkező torzításokat – kiküszöbölik. A lépés, amely tulajdonképpen maga jelenti a kapott eredmények standardizálását, abból áll, hogy az SFH értékének megállapításhoz három év átlagát veszik alapul, az adott értékeket pedig a vizsgált három év középső évszámával kiegészítve hozzák nyilvánosságra (az SGM 1997 kifejezés tehát az 1996., 1997. és 1998. évekre számított SFH értékek átlagát jelöli). Az egységnyi termelő kapacitásra vonatkozóan kifejezett értékeket az ágazati méretekkel megszorozva kapják meg az ágazatok standard fedezeti hozzájárulásának értékét, majd ezeket az egész gazdaság szintjén összegezve kapják meg a teljes üzem ökonomiai méretét jelző SFH értéket.

Az már a közösségi üzemi tipológia egy további, e tanulmány tárgyát nem képező összetevője, hogy egy adott üzem által végzett mezőgazdasági tevékenység jellemző irányának meghatározását is a standard fedezeti hozzájárulás alapján végzik el.

Ökonomiai méretkategóriák a FADN rendszerében

A FADN adatbázishoz adatot szolgáltató üzemekre vonatkozó információk két méretkategória besorolás szerint kutathatók. Az egyik besorolás hat (2. táblázat), a másik (3. táblázat) 10 méretkategóriát ismer, a két módszer ugyanazt az adatbázist más-más mélységben vizsgálja.

2. táblázat

Ökonomiai méret intervallumok az Európai Unióban (ES6)

EUME 6 csoportosítás(1)	Gazdaság leírása(2)	EUME-ben kifejezett méret(3)
1	nagyon kicsi(4)	<4 EUME
2	kicsi(5)	4-8 EUME
3	alsó közép méretű(6)	8-16 EUME
4	felső közép méretű(7)	16-40 EUME
5	nagy(8)	40-100 EUME
6	nagyon nagy(9)	100 EUME<

Table 2: Economic size intervals for farmer holdings (ES6)
ESU6 grouping(1), description(2), scale expressed in ESU(3), very small(4), small(5), medium low(6), medium high(7), large(8), very large(9)

3. táblázat

Ökonomiai méret intervallumok az Európai Unióban (ES10)

EUME kategóriák(1)	EUME-ben kifejezett méret(2)
1	<2 EUME
2	2-4 EUME
3	4-6 EUME
4	6-8 EUME
5	8-12 EUME
6	12-16 EUME
7	16-40 EUME
8	40-100 EUME
9	100-250 EUME
10	250 EUME<

Table 3: Economic size intervals for farmer holdings (ES10)
ESU grouping(1), Scale expressed in European Scale Units(2)

A KATEGÓRIAKÉPZÉS ISMÉRVÉNEK ÖSSZEEGYEZTETHETŐSÉGE A HAZAI GYAKORLATTAL

A FADN adatbázis, amint az a fentiekből is kiderül, a Standard Fedezeti Hozzájárulás alapján képezi a különböző méretkategóriákat, amelyre vonatkozóan az Európai Unió hivatalos FADN honlapján a következő definíciót találjuk:

“The Standard Gross Margin (SGM) of a crop or livestock item is defined as the value of output from one hectare or from one animal less the cost of variable inputs required to produce that output“ (FADN on-line).

Ez az angol nyelvű megfogalmazás látszólag világosan és precízen ültethető át a magyarországi üzemi körülményekre, a fordítás első megközelítésben a következőképpen hangzik: *Egy adott növényi vagy állati termék esetében a standard fedezeti hozzájárulást definíció szerint az egy hektárra vagy egy állatra vetített termelési érték és a termék előállítása során (vállalatgazdaságtani értelemben tehát közvetlenül) felmerült változó költségek különbségéként lehet meghatározni.* Ugyanakkor, az *output* fogalma nem feleltethető meg egyértelműen például az egy hektárról betakarított búza, vagy az egy tehénre vetített fajlagos tejhozam pénzben kifejezett értékének.

Költségoldalról vizsgálva a definíciót azt találjuk, hogy az 118/66 számú Bizottsági határozatot hatályon kívül helyező, azóta 8 alkalommal módosított illetve kiegészített, a FADN adatbázis kialakítása során gyűjtött adatokat és számított mutatókat értelmező 2237/77 számú Bizottsági Határozat 22. és 23. oldalán megtalálható 72-76. pontokban foglaltak (amely iránymutatásokat elsőként 1978. évtől kellett figyelembe venni) világosan leszögezik, az ún. *Other specific crop costs* körébe az ágazati közvetlen költségeken túl más, az ágazat termékének előállításához közvetlenül nem kapcsolódó változó költségek is bele tartoznak (4. táblázat). Ennek az összefüggésnek a fontosságára az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársai is több helyen felhívják a figyelmet akkor, amikor az SFH számításához a termelési értékből levonandó számviteli közvetlen költségek között „közvetlen marketing költségről, osztályozási, tisztítási, csomagolási” költségekről ejtenek szót (AKII, 2003a, 2003b).

A tesztüzemek főbb ágazatainak költség és jövedelemhelyzetét vizsgáló – 2003. évi 6. számú – agrárgazdasági információk kiadványban a szerzők a fedezeti hozzájárulásnak már két külön kategóriáját is megkülönböztetik. A Fedezeti hozzájárulás I.-ként definiált mutató (Termelési érték – közvetlen változó költségek) értéke vállalatgazdaságtani értelemben – a fentiek szerint – több az Unióban használt Standard Gross Margin-nál, míg a Fedezeti hozzájárulás II.-ként azonosított mutató (Termelési érték – (közvetlen + közvetett változó költség)) a közvetett változó költségek bizonyos tételeivel (például az értékesítés változó költségeivel) kevesebb annál. Kijelenthető, hogy az Európai Méretegység (EUME; ESU) kalkulációjához szükséges költségszerkezet kialakításához szükséges látásmód szétfeszíti a

hagyományos értelemben vett vállalatgazdaságtani (a gyakorlatban is alkalmazott) költségszámítást, sőt, egyes vonásai miatt a szűken (tehát a mezőgazdasági termelőüzemre) értelmezett számviteli költségvizsgálat sem boldogulhat ezzel a mutatóval. A tágran értelmezett számviteli költségvizsgálat során, a mezőgazdasági vállalat, mint összetett szervezeti forma költségei között nyílik csak lehetőségünk számba venni mindazokat a költségtételeket, amelyek kimutatását és értékelését követően precíz számításokkal támaszthatjuk alá a gazdaságra kiszámolt SGM, illetve ESU mutatókat. Ugy vélem, hogy a Standard Fedezeti Hozzájárulás esetében a továbbiakban a „Termelési érték mínusz közvetlen változó költségek” definíció használat helyett célszerűbb lehet a jövőben „Termelési érték mínusz a termék előállításához közvetlenül kapcsolódó változó költségek”-ként definiálni e mutatót. Hogy ez a kérdés gyakorlati jelentőséggel is bír, annak egyik, de korántsem egyetlen példája a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv alapján a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlege társfinanszírozásában megvalósuló, a félig önálló mezőgazdasági üzemek szerkezetének átalakításához nyújtott támogatás igénybevitelének részletes szabályairól szóló 145/2004. (IX. 30.) FVM rendelet, amely már a fenti költségkalkulációk elvégzése után határozza meg az évi 1000 € támogatásban részesíthető üzemek körét. Ez az összeg a 2-5 ESU kategóriában nemcsak az életképességet jelentheti, de a jövedelmezőség biztosítója is lehet, végső soron hatékony gazdálkodást eredményez.

4. táblázat

A 2237/77 számú Bizottsági határozat „növényi termék előállításához közvetlenül kapcsolódó költségek” c. részében tárgyalt költségek helye a hazai gyakorlat költségmátrixában

	Állandó költségek(c)	Változó költségek(d)
Közvetlen költségek(a)		Vetőmagok és szaporítóanyagok(1) Műtrágyák(2) Növényvédő szerek(3) Öntözés (vízdíj)(4) Fűtés (üvegház)(5) Szárítás(6) Közvetlen biztosítási költségek(7) Egyéb közvetlen változó költségek(8)
Közvetett költségek(b)		Közvetlen marketing költségek(9) Osztályozás, tisztítás, csomagolás és feldolgozási költségek(10)

Table 4: A Hungarian cost structure based analysis of No. 2237/77 EEC regulation's specific crop cost categories
Conventional Hungarian cost categories(a; b; c; d), Seeds and seedlings purchased(1), Fertilisers and soil improvers(2), Crop protection(3), Water(4), Heating(5; 6), Insurance(7), Miscellaneous costs(8), „Costs of marketing the crop products”(9), „Storage and market preparation of crops done outside the farm”(10)

STANDARD FEDEZETI HOZZÁJÁRULÁS ÉS HATÉKONYSÁG

A mérettől függő hatékonyság általános kérdéseiről

Az üzemméret növelése egyaránt vezethet méretgazdaságossági előnyökhöz és hátrányokhoz, aminek számos, és legtöbbször ráadásul meglehetősen összetett oka lehet. Például, az üzem szintjén, méretgazdaságossági előnyök megszerzése érdekében végrehajtott üzemméret növelés a termékek önköltségére rárakódó disztribúciós költségek következtében méretgazdasági hátrányhoz vezethet. A vállalat szempontjából a méretgazdaságosságra ható döntéseket tehát sosem szabad egyetlen szempont alapján vizsgálni, ehelyett mindig a méretgazdaságossági előnyök és hátrányok eredőjét kell figyelembe venni akkor, amikor a stratégiai elképzeléseknek megfelelő méret kialakítására kerül a sor. Ellenkező esetben, ha csak egyetlen méretgazdaságossági szempontot veszünk figyelembe, könnyen születhetnek hibás döntések (Kalaitzandonakes et al., 1996).

A hatékonyság mérésének nehézségei

- A hatékonysági mutatók általában egy megfigyelt szituáció és egy jól definiált hatékonysági norma közötti összehasonlításon alapulnak. Ez a norma a tökéletes verseny feltevésén nyugszik, amely azonban nem alkalmazható mindenkor a piac körülményeire.
- Ha a teljesítményeket a profitmaximalizálás feltevéséből kiindulva vizsgáljuk, akkor az olyan gazdasági szereplők teljesítményét nem tudjuk mérni, akiknek a célfüggvénye más is tartalmaz, mint a profitot.
- Lehetséges, hogy a megfigyelt nem hatékony teljesítmény csupán abból a tényből származik, hogy nem vagyunk képesek megfelelően mérni az inputokat.
- Végezetül, meg kell említeni a termelési döntések dinamikus természetét. A vállalatok döntése az erőforrások allokációjáról több periódusra kiterjedő várakozásokon alapul. Ezért bármilyen teljesítmény mérce, amelyik csak egy periódust vesz figyelembe, könnyen félrevezető eredményhez vezethet.

A skála(méret)hozadék forrása(i)

A méretgazdaságosság összetett jelenség, amely egy adott vállalat termelése során megmutatkozó hatékonyságbeli előnyök mellett marketing, disztribúciós és pénzügyi előnyöket is magába foglal. Az előbb felsorolt területeken mutatkozó hatékonyságnak több dimenziója lehet. Példának okáért, a termelés területén mutatkozó méretgazdaságosság fogalmkörébe egyebek mellett

bele tartozhat a termelés volumenének növekedése, a standardizálás, vagy a kapacitások növelése is. A disztribúció esetében méretgazdaságossági előnyök származhatnak a leszállított tételek volumenének nagyságából, a felvevőpiac földrajzi közelségéből, de egyéb, itt fel nem sorolt tényezőkből is.

Méretgazdaságossági előnyök forrása lehet (Kalaitzandonakes et al., 1996 alapján)

- Az inputok oszthatatlansága: Ha egy adott input nem osztható kisebb egységekre, vagy nem helyettesíthető inputról van szó, akkor annak felhasználása – legalábbis részben – nem méretfüggő, költségét pedig az output nagyobb hányadánál kell figyelembe vennünk, ami önköltség csökkenéshez vezet. Ilyen inputnak tekinthető a tőke, a K+F, vagy a reklám.
- Az inputok elkülönítése: Ha az üzem, vagy a cég mérete növekszik, lehetőség nyílik arra, hogy a munkaerőt és a termelőeszközöket meghatározott feladatokhoz rendeljék hozzá, ami a hatékonyság növekedéséhez vezet.
- Az inputok beszerzési költségének csökkenése: Ide tartoznak az inputok beszerzése során – a nagyobb egyszerre beszerzésre kerülő mennyiségek kapcsán – elért árengedmények, a beszerzések számának csökkenéséből fakadó tranzakciós költség csökkenés, a kisebb készletezési költségek és a többi, jellegében hasonló, költséghatékonysághoz köthető tétel, amely az ügyletek volumenének növekedéséből származtatható.
- Továbbfejlesztett módszerek és termelési szerkezetek: A termelési folyamatok a méretnövekedés hatására átrendeződnek, a termelés és a disztribúció területén hatékonyabb eljárások (pl. automatizálás) alkalmazása, illetve a termelési erőforrások hatékonyabb elosztása válik lehetővé.
- Alkalmazkodóképesség: Az üzemméret növekedése a gyors alkalmazkodóképességnek köszönhetően is javíthatja a hatékonyságot. Az ilyen gazdasági szervezetek a felhalmozódó – és nem feltétlenül a termeléshez szorosan köthető – ismeretek birtokában gyorsabban képesek reagálni a termelési és disztribúciós feltételek változására.
- Az üzemi méret helytelen megválasztása gazdaságossági hátrányokat eredményezhet, ahol a termelési folyamatok átrendeződése az önköltség növekedését vonja maga után.

A méretgazdaságossági hátrányok forrásai között a következők említhetők meg

- Az irányítás és a munkaerő felhasználás hatásfokának romlása: Egy meghatározott méretnél felül az irányítás költségei az indokoltnál nagyobb mértékben kezdhetnek el növekedni,

vagy hatékonyságának jelentős romlására kerülhet sor. A méretgazdaságossági problémák kiváltó oka ilyen esetekben a koordináció, a motiváció, vagy az ellenőrzés kapcsán felmerülő többlet költségek megjelenése.

- **Marketing és disztribúció:** Az output növekedésével egy időben a termékekkel kapcsolatban végzett marketing és disztribúciós tevékenységekre egyre változatosabb piacokon és egymástól egyre távolabbi területeken lehet szükség. Ezen tevékenységek során egyre nagyobb szállítási költségekkel kell számolni. Emellett, e tevékenységek összehangolása a kibocsátás egy egységére vonatkoztatva egyre jelentősebb költség tényezőként jelentkezik (például amikor a piaci információk összegyűjtése, vagy a potenciális vásárlók felkutatása zajlik). Érdekességként itt kell megjegyezni, hogy a korábbiakban a költséghatékonyságot javító, illetve az itt ismertetett költséghatékonyságot rontó tényezők forrásainak jellegében lényeges eltérések tapasztalhatók. Néhány a termelési folyamatokkal van összefüggésben, néhányat a szállítás kapcsán említettünk meg, míg másokat a szervezési és technológiai fejlesztésekkel hoztunk összefüggésbe. Nem az a fontos tehát, hogy a vállalatban belül mely folyamathoz köthetőek ezek a hatékonyságot javító vagy rontó jelenségek, hanem, hogy a mérettől függően bizonyos tendenciák mentén mozognak, azaz a vállalatnak stratégiai döntések révén módjában áll előre meghatározni növekedésének mikéntjét, s így méretgazdaságossági előnyökre szert tennie.

Az optimális üzemméret kialakításának további szempontjai

Az üzemi méret kialakításához köthető költséghatékonysági előnyöket és hátrányokat kiváltó tényezők tüzetesebb vizsgálata fényt derített arra is, hogy a méretgazdaságossági előnyök és hátrányok között is voltak az adott földrajzi pontra jellemző tényezők, míg más tényezőknél semmiféle összefüggést nem lehetett kimutatni e téren. Például a tárgyi eszközök oszthatatlanságából, vagy az automatizálásból fakadó méretgazdaságossági előnyök csak meghatározott üzemek esetében érhetőek tetten, így ezek a tényezők helyhez kötődő tényezők. Másfelől viszont, a K+F költségek feloszthatatlanságából, az inputbeszerzések mennyisége után kapott árengedményekből, vagy a gyors alkalmazkodóképességéből származtatható méretgazdaságossági előnyök a mérettől és a földrajzi helyzettől függetlenül többféle vállalat számára hozzáférhetőek. Ezek a méretgazdaságossági előnyök elsősorban tehát a vállalati folyamatrendszer egészének méretével vannak összefüggésben, hatásukkal pedig földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül számolnunk kell.

Méret és hatékonyság vizsgálata a FADN adatbázis keretei között

Az SFH egy, az Európai Unióban is általánosan elfogadott, kiegészítő definíció szerint a vállalkozás átlagos jövedelemtermelő potenciálját fejezi ki. Ez utóbbi meghatározással összefüggésben fontos kiemelni, hogy az előállított jövedelem nagyságának vizsgálata kínálja az egyetlen lehetőséget arra nézve, hogy profiljukat, termelési szerkezetüket tekintve alapvetően eltérő üzemeket össze lehessen hasonlítani. Az már a FADN adatbázis erősségei közé tartozik, hogy ehhez a „jövedelmező képességhez” bármely fontosabb input vagy output mutatót hozzá képes rendelni.

A hatékonyság vizsgálata tehát a FADN adatbázis alapján sokféle szempont szerint elvégezhető. Az 1., a 2. és a 3. ábra segítségével francia – tehát a magyarországi viszonyokhoz mérhető – példán keresztül nyerhetünk betekintést az elemzések lehetséges körébe.

1. ábra: A különböző üzemméret kategóriákba tartozó gazdaságok számának alakulása a francia mezőgazdaságban (1989=100%)

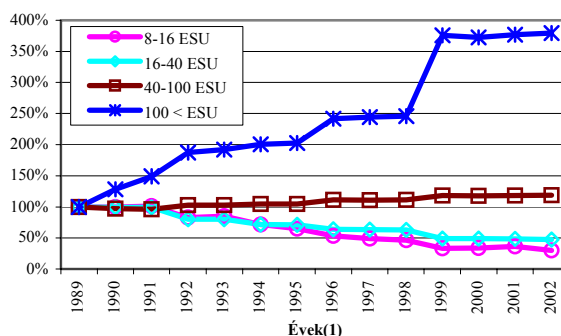

Figure 1: The number of farm holdings in the different ESU categories in French agriculture (1988=100%) Years(1)

2. ábra: Hektáronkénti búza terméshozamok a különböző méretkategóriákban a francia mezőgazdaságban 1989-2002. években

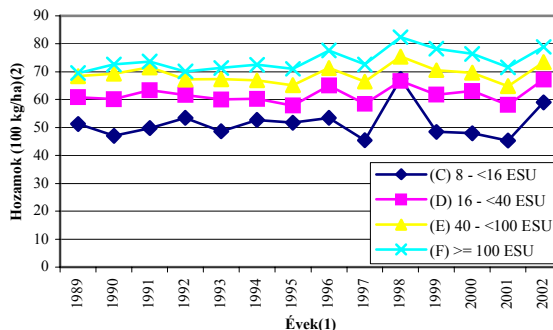

Figure 2: Per hectare wheat yields at different economic categories in French agriculture between 1989-2002 Years(1), Yields(2)

3. ábra: A tőkearányos jövedelmezőség alakulása a különböző méretkategóriákban 1989-2002. években Franciaországban

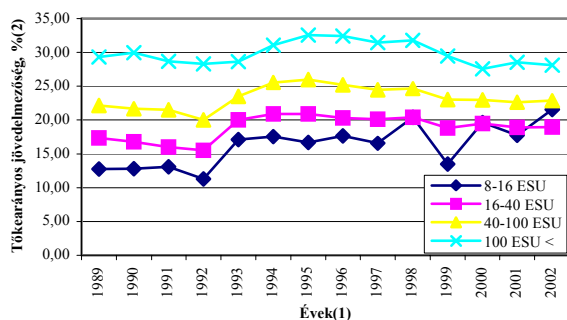

Figure 3: Total assets related gross farm income in the different scale categories in France between 1989-2002 Years(1), Total assets related gross farm income(2)

Az itt ismertetett kimutatások minden kétséget kizáróan alkalmasak arra, hogy az ökonomiai mérettel összefüggő hatékonyság egyes vonatkozásainak tekintetében következtetések levonására adjanak lehetőséget. Ez a tény a jövőre nézve azért bír különös fontossággal, mert az agrár-ökonomiai kutatások egyik legkényesebb, legnagyobb kihívást jelentő lépése éppen az elemzésre alkalmas adatbázis olyan módon történő összeállítására, hogy az összevethető legyen más, nagy adatbázisokkal. Ez utóbbi elvárásnak csak abban az esetben tudunk megfelelni, ha pontosan ismerjük annak az adatbázisnak a működését, amelyhez a saját adatokat viszonyítani szeretnénk. E dolgozat

szerzője, akinek kutatási témája a vállalati méretekkel összefüggő hatékonyság vizsgálata, ebből a szempontból a Standard Fedezeti Hozzájárulás mutatójának precíz értelmezését tekinti relevánsnak, hiszen a kutatási terület jövője a szerző véleménye szerint mindenképpen össze fog fonódni ezzel a mutatóval. Világosan kell látni, hogy amikor egy Uniós költségstruktúrán „nevelkedett” termelő közvetlen költség arányos jövedelmezőségről, a közvetlen költségek hatékonyságáról beszél, akkor tulajdonképpen milyen költségtételekhez viszonyította eredményét. Várható az is, hogy a vállalatok hatékonyságának mérésével kapcsolatban általánosságban elmondott gondolatok új értelmezést nyernek akkor, amikor az európai egységes piac körülményei között kell a hatékony működés feltételeit megtalálni a Magyarországon működő mezőgazdasági vállalkozások számára például akkor, amikor egyes pályázati pénzekhez való hozzáférés elengedhetetlen feltétele lesz (a logikusan kínálkozó földterület, vagy állatlétszám mutatói helyett) az életképességhez meghatározott ökonomiai méret elérése. Mindazonáltal, a következő évek feladata lesz azoknak a fogalmi meghatározásoknak, ökonomiai alapvetéseknek az elkészítése, amelyek a hagyományos magyar fogalomrendszer keretei között is biztosítják a FADN adatbázisból levonható következtetések helyes szakmai értékelését. Ebben a tekintetben nélkülözhetetlen elvárás a hazai agrárszakemberekkel szemben, hogy az Agrárgazdasági Kutató Intézettel karöltve biztosítsák az átmenet zökkenőmentességét.

IRODALOM

- Kalaitzandonakes, N. G.-Hu, H.-Bredahl, M. (1996): Looking In Some of The Right Places: Where Are The Economies of scale? (www.ssu.missouri.edu/ssu/agec/cite/scale/scale1.htm)
- Kovács G.-Keszthelyi Sz. (1999): A Mezőgazdasági Számvetési Információs Hálózat az Európai Unióban (<http://interm.gtk.gau.hu/miau/03/mszih-eu.html>)
- AKII (2003a): Agrárgazdasági Információk, A testtüzemek főbb ágazatainak költség és jövedelemhelyzete 2002-ben (Szerzők: Béládi K.-Kertész R.), 6. 11.
- AKII (2003b): Agrárgazdasági Tanulmányok, Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából (Szerk.: Dorgai L.), 2. 83.
- EEC (1965): Commission regulation on setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Economic Community, No. 79/65
- EEC (1977): Commission regulation on amending Regulation No. 118/66/EEC on the form of farm return to be used for the purpose of determining incomes of agricultural holdings, No. 2237/77
- EEC (2002): Community Committee for the Farm Accountancy Data Network (FADN), Definitions of Variables used in FADN standard results, No. RI/CC 882 Rev.7.0
- EEC (2004): Commission regulation on fixing the standard fee per farm return for the 2004 accounting year of the farm accountancy data network, No. 134/2004
- FADN on-line (2004): http://www.europa.eu.int/comm/agriculture/rice/dwh/index_en.cfm
- FVM (2004): A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv alapján a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlege társfinanszírozásában megvalósuló, a félig önellátó mezőgazdasági üzemek szerkezetének átalakításához nyújtott támogatás igénybevételének részletes szabályairól szóló 145/2004. (IX. 30.) FVM rendelet
- FVM (2004): A számviteli-üzemgazdasági adatok gyűjtésére szolgáló mezőgazdasági testtüzemi információs rendszerről szóló 13/2004. (I. 31.) FVM rendelet
- FVM (2004): Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokkal összefüggésben a testtüzemi rendszer keretében kialakított standard fedezeti hozzájárulás értékek alkalmazásáról szóló 46/2004. (IX. 30.) FVM rendelet